

פרופ' אברהם ס. אברהם

"לפני עור לא תתן מכשול"*

— האם צריך ליתן את כל ממונו

כתבתי באסיא¹ בנוגע לשאלה אודות מרדים שצריך להרדים אשה העוברת הפלה מלאכותית ללא היתר הילכתי, ודנתי שם מצד האיסורים של "לפני עור" ו"מסייע" וסיכמתי שאסור לו לעשות כן. והתעוררתי לדון בכמה שאלות נוספות ובע"ה אנסה לבררן אחת לאחת.

1. מסייע בהפלה.

האם המרדים הנ"ל חייב להפסיד כל ממונו ופרנסתו כדי לא לסייע בהפלה כזאת כי מצד אחד מדובר על איבוד נפש מישראל, או האם אין הסיוע שלו נחשב עד כדי כך לחייב אותו לאבד כל ממונו? ראה בפוסקים² לגבי החיוב ליתן כל ממונו כדי לא לעבור על לאו דרבנן. וראה גם בדרכי תשובה³, בספר חפץ-חיים⁴ ובשו"ת אג"מ⁵.

והנה כתב הגר"א נבנצאל שליט"א (עיין להלן עמ' 169) לגבי השאלה הראשונה ש"אין כאן רק בעיה של איסור והיתר אלא דסוף סוף תחסר בעולם נפש מישראל, הוא וזרעו עד סוף כל הדורות" וכו'.

וכתב לי הגרש"ז אויערבאך שליט"א:

להסוברים שגם ישראל ההורג עובר נחשב רוצח כמו בן נח שנהרג על כך אלא שישראל לא נהרג על כך, נמצא שהמרדים הוא ממש שותף להאשה והרופא הרודפים להרוג נפש מישראל שזה חמור מאד, דהא איכא חיובא

* מאמר המשך

- 1 אסיא חוברת מז, כסלו תש"ן עמ' 40.
- 2 שו"ת רדב"ז ח"ד סי' קמה (סי' אלף רטז), שו"ת ב"ח הישנים סי' קכט, פמ"ג או"ח סי' תרנו, שו"ת חות יאיר סי' קפג, פ"ת יו"ד סי' קנז ס"ק ד, שדי חמד מערכת הלמ"ד כלל קז, דברי חכמים סי' לט.
- 3 יו"ד סי' קנז ס"ק יז בשם שו"ת זרע אמת ושו"ת רמ"ץ.
- 4 איסור רכילות כלל א בבאר מים חיים סוס"ק יב.
- 5 תו"מ ח"א סוסי' צג.

למיטרח ולמיגר אגורי לאצולי נפשו של עובר שמחללים שבת עבור פיקוח נפש שלו, ואפילו להרמ"ה⁶ שסובר דמ"מ אינו חייב להפסיד ממונו בשביל הצלתו, מ"מ ייתכן בעד חומש מנכסיו שפיר חייב אפילו להפסיד בכדי להציל את העובר השבוי בידי האשה והמנתח מידי שוביו, וא"כ כל שכן בהפסד של פיטורין מעבודה דיייתכן שאין זה ממש בגדר של הפסד, ולכן אף שאין המרדים יכול להצילו אבל לשתף פעולה מיהא אסור, עכ"ל.

אך כתב לי הגרא"י וולדינברג שליט"א:

אפילו שוודאי יביא לאיבוד נפש מישראל, אין הרופא מחוייב להפסיד כל ממונו ופרנסתו כדי לא לעבור על הלאו דלפני עור וכו' ומנימוקים הבאים:

א. במקרה הנ"ל אין איסור של "לפני עור" כי יכולים להשיג מטרתם גם על ידי רופאים אחרים בני-ברית ושאינם בני-ברית, ואפילו אם אינם, והרי לפי המשל"מ בפ"ד מהל' מלווה ולווה ה"ב עובר הוא על איסור דלפ"ע, אבל רבו החולקים עליו וסוברים שאיננו עובר, כמובא בשד"ח מע' ו כלל כו. וכך סובר הכתב סופר בתשובותיו חיו"ד סי' פג, ויעויין גם בשו"ת בית יצחק חאו"ח סי' כט וסי' קיז ע"ש.

ב. אפילו כשיש לפני עור, הרי להרבה ראשונים הוא נקרא "לאו דאין בו מעשה" כהחינוך ועוד כמבואר בשד"ח שם וכו'.

ג. ובנוגע לאיסור "מסייע", נוסף להנ"ל, להרבה פוסקים אין זה אלא איסור מדרבנן בלבד ועל כן סוברים הרבה פוסקים שאיננו מחוייב להפסיד ממונו משום כך, כמובא בשד"ח מע' הלמ"ד כלל קז וכו'.

ד. למעשה אין בנידונים שלנו בכלל הושטה של עצם האיסור כי אם הכשרה בלבד אשר עי"כ יוכל העבריין לבצע איסור בגוף זה, ויש על כן לומר שאין כאן אפילו גדר של איסור מסייע וכו'.

ה. שיטת הש"ך ביו"ד סי' קנא ס"ק ו דישראל מומר איננו מצווה להפרישו והגו"כ בדגול מרכבה שם מסביר דאף בישראל אין מצווה להפרישו כי אם כשעובר בשוגג, אבל בישראל שרוצה לעבור במזיד על איזה עבירה אפילו אינו מומר, אין ישראל אחר מצווה להפרישו לדעת הש"ך, ורבים מצרפים דעה זאת ליסוד חשוב בנידונים שונים וכו'. ומסיים הגרא"י וולדינברג שליט"א: וכזה אחתום דלאור כל האמור נראה לי כי הרופא איננו מחוייב להפסיד ממונו ופרנסתו כדי שלא לסייע בדרך המוצעת במקרה הנ"ל, עכ"ל.

גם דברתי עם הגר"י אלישיב שליט"א ולדעתו חייב להפסיד פרנסתו כיוון שזה חלק מעבודתו השיגרתית וממילא יחזור על אותה עבירה פעם אחרי פעם,

ולכן במקרה כזה של עבירה חוזרת ותמידית – חייב להפסיד פרנסתו כדי לא לעבור אפילו פעם אחת.

2. ביצוע של סריקה על-קולית (אולטרה סאונד).

מה יהיה הדין ברופא שמבצע סריקות על-קוליות (אולטרה סאונד) בנשים הרות ויודע שאם הוא יבחין במום בעובר וישלח את מימצאיו לרופא המטפל, הלה יבצע הפלה גם ללא היתר הלכתי. האם גם כאן יצטרך הראשון לאבד כל פרנסתו כדי לא לגרום לזה?

וכתב לי הגרא"י וולדינברג שליט"א שבנוסף לכל מה שכתב לעיל יש כאן, במקרה זה, גימוק נוסף והיינו דאין כאן סיוע בשעת מעשה, ובכה"ג סוברים הרבה מגדולי הפוסקים שלא עוברים על הלאו דלפני עור. יעויין שו"ת כתב סופר שם, שו"ת בנין ציון סי' טו, שו"ת משיב דבר חיו"ד סי' לא ו-לב, שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' צג ו-ח"ו או"ח סי' יז, שו"ת תורת חסד (מלוכלין) או"ח סי' ה ושו"ת בית ישראל (לאנדא) או"ח סי' כה, ע"ש.

וכתב לי הגרש"ז אויערבאך שליט"א: זה רק ספק ולא ודאי, אבל מ"מ יש לחשוש שהוא מסייע להריגת עובר, ומכל מקום אינו חייב להפסיד פרנסתו בשביל כך, עכ"ל.

ואמר לי הגרי"ש אלישיב שליט"א שאינו חייב להפסיד כל ממונו כיוון שאין קשר ישיר, בו-זמני, בין מה שהוא עושה לבין העבירה שהשני יבצע.

3. קביעת מוות מוחי.

בדיקת איבחון בחולה שלבו עדיין פועם עצמונית, אך אינו נושם בעצמו כלל (רק ע"י מכונת הנשמה) והוא מחוסר הכרה במוחלט, כשכל מטרת הבדיקה היא רק כדי לקבוע את מות גזע המוח. אם הרופא יקבע שהחולה המדובר נמצא במצב כזה, יודע הוא שינתחו את החולה כדי להוציא את לבו (שעדיין פועם) וכן איברים אחרים לשם השתלה. האם גם בזה חייב לאבד כל פרנסתו אם לא יבצע הבדיקה?

כתב לי מו"ר הגרי"י נויבירט שליט"א: נראה דלעיל (בבדיקת אולטרה סאונד) קיל טפי, כיוון שאין כל קשר בין בדיקת האולטרה סאונד לבין הרופא המטפל. אבל כאן, לשם מה הוא עורך את הבדיקה, הרי יש כאן קשר הדוק ובטוח, עכ"ל.

דעתו של הגרא"י וולדינברג מובאת לעיל, בשני המקרים הקודמים.

וכתב לי הגרש"ז אויערבאך שליט"א: ייתכן שכבר חשיב כמת כמו בנשברה מפרקתו כיוון שלדברי הרופאים הוא יותר גרוע מנשברה מפרקתו, עכ"ל. ואמר לי הגאון שליט"א שעל אף שמותר לכהן להיכנס לחדר וכן במקרה הצורך צריכים לחלל עליו את השבת, הרי כאן שאינו עושה פעולה ישירה ועלול להפסיד כל ממונו, מקילים מספק.

ודעתו של הגרי"ש אלישיב שליט"א כדעתו במקרה השני.

4. החיאה.

ידוע שבמקרים מסויימים מחליטים הרופאים שלא לבצע פעולות החיאה, כגון בחולה זקן שאינו מתפקד בגלל מחלה או פגיעה קשה במוחו, על אף שלפי ההלכה הוא נקרא חי לכל דבר. בארה"ב גם מוגן הדבר בחוק. אם יחליטו הרופאים, יחד עם המשפחה, שבעת הצורך לא יבצעו כל פעולת החיאה בחולה כזה, גם יהיה אסור לכל רופא לעשות כן, מטעם חוק המדינה. אם כן, מה יעשה רופא שומר תורה ומצוות הנמצא על יד חולה כזה באותו זמן שהוא זקוק להחיאה. האם יפעל כנדרש ממנו ע"פ ההלכה, ועי"ז יאבד פרנסתו ורשיונו, או האם מותר לו לעבור על הלאו של "לא תעמוד על דם רעך" שאומנם אין בו מעשה אך הוא נחשב ללאו חמור?

ובעצם הענין, אם לאו שאין בו מעשה נחשב כלאו שיש בו קום עשה וצריך ליתן כל ממונו, או נחשב כעשה וצריך ליתן רק עד חומש, עיין בשדי חמד⁷ שמביא מחלוקת גדולה בין הפוסקים⁸, וכן ראה בדרכי תשובה⁹, הגהות חת"ס¹⁰ ובשו"ת אג"מ¹¹. אך ייתכן דלאו דלא תעמוד על דם רעך חמור טפי וכזה כו"ע מודו שיצטרך ליתן כל ממונו כדי לא לעבור וכן מצאתי במרחשת¹² שכותב כן בפירוש.

7 מערכת הלמ"ד כלל קז ודברי חכמים סי' לט.

8 ר"ן על הרי"ף בסוף הדס הגזול ד"ה להידור מצוה, לפי דעת השד"ח בדברי חכמים שם, שו"ת הריב"ש סי' שפז, שו"ת חות יאיר סוסי' קלט (מובא גם בפ"ת יו"ד סי' שנו ס"ק א), פמ"ג א"א סי' תרנו ס"ק ח, פ"ת יו"ד סי' קנו ס"ק ד, חידושי רעק"א על יו"ד שם, גליון מהרש"א על יו"ד שם, מנחת חינוך מצוה רל, שו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב סי' סה, שו"ת מהר"ם שיק סוסי' שג.

9 יו"ד סי' קנו ס"ק טז ו-יח.

10 על או"ח סי' תרנו.

11 אהע"ז ח"א סי' נו.

12 ח"א סי' מג.

וכתב לי הגרא"י וולדינברג שליט"א: דמכיון שהרופא עלול לאבד את פרנסתו ורשיונו אם לא יציית בזה לחוק המדינה, מותר לו לעבור על הלאו של ל"ת על דם רעך, שהוא לאו שאין בו מעשה, ולא יבצע פעולת החייאה. וכותב הגאון שליט"א לפרש את הגמ' בסנהדרין עג ע"א: "אבל מיטרח ומיגר אגורי לא קמ"ל", שכוונת הגמ' שמחוייב לטרוח לחזור אחר אנשים שיצילוהו, אבל המיגר אגורי הוא בגוונא שאחרי-כן יוכל לחזור ולגבות מהניצול את הכסף שהפסיד, שכן מחוייב הוא לטרוח אבל לא עד כדי שיפסיד כל ממונו. וכן כותבים היד רמה שם (עיין להלן). השו"ת חות יאיר סי' קסה וכן מדייק הגאון שליט"א מהשו"ת חת"ס חו"מ סי' קעז.

וכן דעתו של הגרי"ש אלישיב שליט"א בהסתמך על הגמ' בסנהדרין עג ע"א ובהרמ"ה שם.

וכתב לי הגרש"ז אויערבאך שליט"א: לדעתי אין חייב אדם לבזבז ממונו או להפסיד פרנסתו בשביל להציל חולה כזה לכמה שעות נוספות או אפילו ליותר מזה אף שאם הורגו ע"י מעשה ודאי חשיב שופך דמים, עכ"ל.

וזה לשון היד רמה המובא לעיל: ומסתברא לן דהיכא דטרח ואגר אגורי ואצליה שקיל מיניה, דעד כאן לא חייביה רחמנא אלא למטרח בלהדורי בתר אגירי, אבל לאצוליה בממוניה לא, מדאמרינן אי מהתם הני מילי כנפשיה אבל מטרח ומיגר אגירי לא קמ"ל, ולא אמרינן אבל בממוניה לא קמ"ל, עכ"ל. וכעת ראיתי שכותב הרא"ש¹³ וז"ל: והניצול חייב לפרוע למציל מה שהוציא דאין אדם מחוייב להציל נפש חבירו בממונו היכא דאית ליה ממונא לניצול וכו'. ודבריו מובאים בכסף משנה¹⁴. וכותב החות יאיר¹⁵: ולולי שכל הפוסקים פה אחד שמחוייב לשכור מממונו להציל חבירו רק שחבירו יחזיר לו, כמ"ש הרא"ש, היה אפשר לומר שאינו מחוייב להשכיר משלו אם יודע שאין לחבירו להחזיר לו דלא ריבתה תורה רק לטרוח עבורו ומ"מ ר"ל משל חבירו, דוגמא לדבר דק"ל כיבוד אב משל אב, עכ"ל.

ושוב כתב לי הגרא"י וולדינברג שליט"א: דעיקר מה שבא הרא"ש לאשמעין הוא זה דאין אדם מחוייב להציל נפש חבירו בממונו דעל זאת מתבססת הראייה שלו שמביא בדבריו מלקמן דף עד ע"א, דאיתא דנרדף ששיבר את הכלים של כל אדם חייב ואם היה מחוייב להציל את הנרדף בממונו

13 סנהדרין שם.

14 הל' רוצח פ"א הי"ד.

15 סי' קמו.

אם כן ייפטר משבירת הכלים שהרי ברשות שברם כדי להינצל, ולומד מזה דה"נ הניצול חייב לפרוע למציל מה שהוציא וכו'. והוכחה יותר ברורה בכוונת דברי הרא"ש בתוספות הרא"ש על סנהדרין דף עד ששם כתוב בזה"ל: (ונרדף ששובר את הכלים) של כל אדם חייב דאסור להציל עצמו בממון חברו, מכאן משמע דאין אדם מחוייב להציל נפש חברו בממונו דאי לאו הכי א"כ שבר הנרדף כלים של כל אדם יהא פטור שהרי ממנו של כל אדם מחוייב להצילו, הילכך הא דאמרינן לעיל דמחוייב למטרח למיגר אגורי, מה שהוציא המציל חייב הניצול לשלם, עכ"ל. הנה הרא"ש לא מזכיר בכאן מידי שהמציל חייב להציל בממונו היכא דלית ליה ממונא להניצול, והיינו מפני שלא זה הוא מתכוון ובא להשמיענו, אלא זאת הוא בא בעיקר להשמיענו, דאין אדם מחוייב להציל נפש חברו בממונו וכנ"ל, וכו'. ולזה מכוונים איפוא גם דברי שו"ת חות יאיר סי' קמו שלולי שכל הפוסקים פה אחד שמחוייב לשכור מממונו להציל חברו רק שחבירו יחזיר לו כמ"ש הרא"ש, היה אפשר לומר שאינו מחוייב להשכיר משלו אם יודע שאין לחבירו להחזיר לו וכו'. אבל אחרי דברי הרא"ש ודעימי' מבטל דעתו וסובר נמי שכן מחוייב להצילו בממונו כדי שלא יעבור על לאו דלא תעמוד, אבל החיוב הוא רק כפי שמחוייב שלא לעבור על עשה, ולא יותר. וכן יוצא גם בתשובה אחרת של החות יאיר והיא בסי' קסה. עכ"ל של הגרא"י וולדינברג שליט"א.

אסיא

מאמרים, תמציות וסקירות בעניני הלכה ורפואה

מינוי על "אסיא"

הינו שי נאה לידיד, לרופא ולאיש ההלכה.

אם רצונך להעניק שי מקורי — "אסיא" הינו בחירה מעולה!

* * * * *